

על היכולת להקשיב

עינה ארדל

לאחר שנים של הנחיית קבוצות מסוגים שונים ומשונים: אושי קיבוצים חילוניים ודתיים, אושי דרום וצפון, מת"שבי גושקטיף, הבדווים של הנגב, לעיתים כל קבוצה לחוד ולעיתים ביחד, שרון לשם-זינגר אינה האשה שהיתה בראשית המסע. כיצד הפכה הילדה מקיבוץ אורים שבנגב לחילונית ואמינה

שלהם. העלאת דילמה או קשיים שקשורים לפרויקט החברתי מאפשרת לאותו אדם להיעזר בשאר המשתתפים, להתמודד באמצעות כלים מפסיכודרמה או באמצעות לימוד המקורות השונים, וכך להיחלץ מן הבעיה שהוא נתון בה. "בקבוצה שאני מנחה עם הרב הר"ר אריאל פיקאר אנו משלבים את השיח האישי והרגשי בלימוד המקורות. עסקנו במסכת יומא, בסיפור שמופיעה בו תמונה ובה מגיח מקודש-הקודשים אריה של אש, שמזוהה עם יצר של עבודה זרה. החכמים מנסים להשתיק אותו על-ידי חסימת פיו בעופרת חמה. אחרי הלימוד שהתקיים בחברותות ובמליאה, הזמנו את המשתתפים להתכונן ברברים המושתקים בחייהם ובקהילתם". החלומות, שיש מי שמרחיקים אותם אל מחוץ להכרה ומחוץ לדיבור, נתפשים כאן ככוח שאפשר להשתמש בו בגלוי. הד מעשי היום מתגלם בחלומות הלילה והפרטי מתערבב בציבורי. כאן נעשה ניסיון לתת לאריה לדבר, לתת לחלומות לדבר ולחלץ מן השתיקה הכפויה של העבר, דיבור המתרחש בהווה: תנועה הנמשכת מאין-אונים אל החופש.

כלי לשחרור עצמי

"ב-1992 חזרתי לקיבוץ אחרי לימודים ב'מכללת אורנים', ועבדתי כמחנכת ומורה לספרות בבית-הספר התיכון האזורי 'אשל הנשיא'. אבל הנגב נראה לי יבש, וזו תחושה שלא חשתי אף פעם לפני כן. רציתי לעשות משהו שישנה את זה. התגבשה קבוצה שבה היו חברים דודי נתן, חנה רענן, ד"ר דניאל דה-מלאך, ד"ר אריאלה בארי-בן-ישי ויהודית בר חי קובאץ' במטרה להקים בדרום מרכז חינוכי-תרבותי להעצמת הקהילות השונות והחיבורים ביניהן. הבנו שהדבר הראשון שצריך לעשות הוא להכשיר מנחים. זו היתה הזדמנות להקים משהו בעצמנו באופן מאוד חלוצי ומרגש. באותה תקופה הוזמנתי להנחות בבית-המדור שקם בעקבות רצח רבין ב'מרכז הרצוג' של הקיבוץ הדתי.

במרחבי הנגב, במקום שהשמים נוגעים באדמה ובני-אדם הם רק בני-אדם – ומזה נובע כוחם – פגשתי את שרון לשם-זינגר. היא אישה עזת-מבע ובעלת קול עדין, ואי-אפשר שלא להיסחף בעקבותיה כשהיא מתרגשת. אני מחכה לשרון מול 'מכללת ספיר', והיא מגיעה ומציעה שנשב לשוחח בבית-הקפה של תחנת הדלק שלידי קיבוץ כפר-עזה, לשם הגיעו בימים שלפני ההתנתקות כל האנשים שנטלו בה חלק: החיילים, העיתונאים ואנשי גוש קטיף. אנחנו מתיישבות בשתי כורסאות עור שחורות פינתיות, ומתחילות לשוחח.

שרון לשם-זינגר נולדה וגדלה בקיבוץ אורים בנגב, וחיה שם היום עם בעלה ושתי בנותיה. היא היתה שותפה להקמתה של 'מדרשת אורנים' בקריית-טבעון ב-1989, ולהקמה של עמותת 'קולות בנגב', הפועלת החל מ-1995. כיום מנהלת שרון, יחד עם מוטי גיגי, את בית-הספר להכשרת מנחי קבוצות במדרשת 'קולות בנגב' שב'מכללת ספיר', ומלמדת ב'מרכז יעקב הרצוג ללימודי יהדות'.

שרון: "לפני שפתחנו את 'מבוע', בית-המדורש לפעילי קהילה וחברה, חלמתי שאני עומדת יחד עם נשים מקראיות סביב הבאר בליל ירח מלא. נפגשנו שם כדי לערוך טקס: בכל פעם שלשלנו לתוך הבאר אישה אחרת והעלינו אותה תוך כדי שירת 'עלי באר, עלי באר, המים העלי'. החלום היה קסום ומלא הבטחה. סיפרתי את החלום לשותפתי בהנחיה, ושתינו הרגשנו שהוא נותן לנו מפתח להרכבת דגם מתאים לליווי הפעילים והמנהיגים החברתיים. בחלק הראשון האדם, המסע שהוא עובר והיחסים בתוך הקבוצה נמצאים במרכז, ובחלק השני אנו לומדים מקורות שונים. צירפנו לכך רובד נוסף, ומדי שבוע אנו 'מורידים אל הבאר' את אחד המשתתפים ועוזרים לו לשאוב ממנה תובנות. הפעילים החברתיים שאנחנו פוגשים שחוקים לעתים קרובות מרוב עבודה כחוש, וההתבוננות פנימה מחדשת את הכוחות

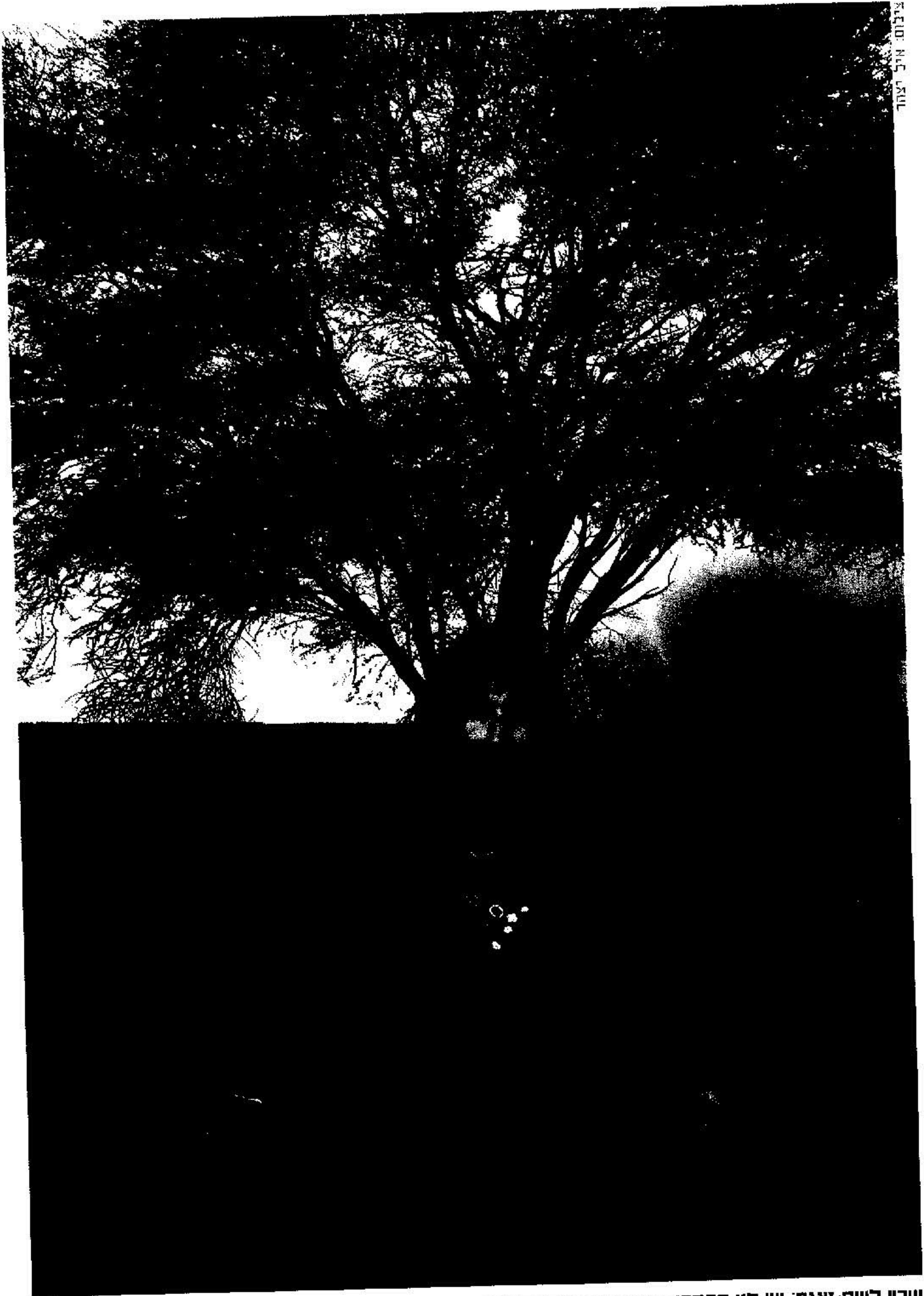
עינה ארדל היא משוררת

להפתעתי, מיד הרגשתי שם בבית.

"אני עצמי גדלתי בבית חילוני-סוציאליסטי. אבא שלי, שלמה לשם, היה איש מאוד מעורב מבחינה פוליטית. הוא היה מורה, ובמשך תקופה קצרה שימש כדובר של רבין. אמא שלי, נורית לשם ז"ל, גדלה בקיבוץ שער-הגולן, נישאה לאבא שלי ועברה לאורים. שם היא עברה בהתחלה כמורה לספרות וכמחנכת, וכשהתבגרה עסקה בטיפול משפחתי. היא פרסמה ספר על הלינה המשותפת, שעורר בזמנו המון רעש בתנועה הקיבוצית. בספר הזה, 'שירת הרשא', היא ראינה נשים שהיו בנות ראשונות ללינה

המשותפת. בשביל אמא שלי, שגדלה בקיבוץ של השומר-הצעיר, השמעת קולן של נשים אחרות היה כלי לשחרור עצמי. גם אחותי הגדולה גדלה בלינה המשותפת במשך שנתיים וחצי, אך אני ואחי נולדנו אחר-כך. משמים שמרו עלי.

"כשאמא ואבא שלי נישאו, ההורים שלו לא באו לחתונה. זה היה פצע מאוד גדול. הם לא באו לחתונה כי היא היתה בת קיבוץ מהשומר-הצעיר. הסבא והסבתא באו מבתיס הסידיים, חיו ברמת-גן וניהלו אורח-חיים מסורתי, והשומר-הצעיר היה חציית כל הגבולות מבחינתם. הם אפילו לא הכירו אותה, אבל התנגדו

שרון לשם-זינגר: יש לנו כחברה צורך בגמישות וביכולת השתנות וזופלאה כדי לשרוד

לנישואים. זה היה משהו שליווה אותנו, אף כי בסופו של דבר הם קיבלו אותה. אמא שלי תמיד אמרה: אל תחזרו בתשובה ואל תרדו מהארץ. היא טיפלה באנשים דתיים, היו לה גם חכרות דתיות, אבל הדת היתה סוג של איום. היה שם סוג של מחסום. ידעתי שאם אני רוצה למרוד ולהכעיס אותם, אני צריכה לחזור בתשובה."

ועשית את זה?

"לא חזרתי בתשובה, אבל היום אני משוטטת הרבה יותר בחופשיות בין העולמות, ולקדושה יש מקום גדול בחיי." מרבדיה של שרון אפשר להבין, שבחווית הקדושה התנסתה לראשונה במפגש הבלתי אמצעי שלה עם הטבע, כאשר הרריכה טיולים בבית-ספר שדה הר-הנגב שעל שפת מכתש רמון. "הפעם אותי המפגש עם המרחבים. למדנו גיאולוגיה, ואני זוכרת את החוויה של לעמוד על האדמה ולהבין שאני עומדת על שכבות של מיליוני שנים. הרגשתי שיש משהו גדול מאיתנו, אבל עוד לא דיברתי על זה. זה היה בתוכי. אחר-כך חוויתי חוויות של קדושה ברגעים של אינטימיות. כשהנחיתי קבוצה ואדם העז להסיר איזו תפישה אוטומטית, או קליפה עבה שחצצה בינו לבין אדם אחר, ידעתי חוויה של קדושה שהיא מין רטט, מין התרגשות מאוד גדולה. היום אני מגדירה את עצמי כאשה חילונית-מאמינה."

קונבליקט וכגישה

צפיתי בסרט שמתעד את המפגשים בקבוצה של אנשי גוש קטיף ואנשי השמאל, שהוקמה ביוזמת המחלקה לסכסוכים מדממים של האו"ם, והתחילה לפעול חצי שנה לפני ההתנתקות. מן הצד הימני של המפה הפוליטית הנחתה אותה חגית ירון מנווה-דקלים, ומן הצד השמאלי – שרון לשם-זינגר.

את הקבוצה ליווה הבמאי והצלם אמיר הספרי. הסרט "סדקים", שעדיין לא יצא לאקרנים, נפתח בהצבעה בכנסת המאשרת את ההתנתקות, בדברים של אריק שרון, בתמונת הורים העונדים לילדיהם סרט כתום על הזרוע, בגרפיטי: "אריק, היטלר גאה בך".

לאחר מכן מוצגים בפנינו משתתפי הקבוצה, שמשוחחים זה עם זה באופן מכובד ונעים. ככל שתוכפים המפגשים ומתקרב רגע העקירה, הם נעשים כועסים, מיואשים, בוטים, כרוכים בעמדותיהם ובציפיותיהם מן האחרים. הם מתקרבים זה לזה על אף עמדותיהם השונות, ואולי בזכות העובדה שנתנו להן ביטוי זה בפני זה. הם מחליפים תפקידים. הם מערערים את העמדות הברורות שבאו עימן. הם מתחילים להזדקק – זה למחילה, זה לקבלה, זה לאמפתיה, וזה להתפעלות של האחר. הם נוסעים יחד לגוש קטיף ולקיבוץ העירוני 'תמוז' בבית-שמש. הם נפגשים במחסום כיסופים לפני הפינוי. עכשיו מופיעה תמונת הכסאות הריקים המסודרים במעגל. ההריסות של בתי גוש קטיף, שראינו אותם בנויים.

במהלך הצפייה בסרט הרגשתי שנחשפו הכאב, הזעם והידידות במלוא עוצמתם. שרון מאמינה, שלדיאלוג שהתנהל בקבוצה היתה בסופו של דבר השפעה על דרך הפינוי. משתתפיה הם אנשים מוכילים ובעלי השפעה, והעובדה שפגשו בצד השני מישהו שמקשיב להם תרמה לתחושה שעומדים מולם בני-אדם, ולא אויבים.

שרון: "ההנחיה של הקבוצה הזאת גרמה לי לנקוט צעדים, שלא חשבתי שאנקוט אי-פעם. באחד הימים חגית סיפרה לי שמזכיר נווה-דקלים ניסה להקים עיר אוהלים בבית-הגדי, ועבר בכמה מטרים את גבולות הגזרה. הוא נעצר, והם יוצאים להפגין. הרגשתי שזה כל-כך לא חכם לעצור אותנו, כי באותה תקופה אף

אחד מגוש קטיף לא הסכים לדבר על היום שאחרי, וסוף-סוף מישהו מגוש קטיף מכיר בזה שיהיה פינוי. איזו אטימות! אמרתי לחגית: 'אני באה'. נסעתי במכונית לכיוון נתיבות, והרגשתי שאני צריכה לחצות שכבות של אוויר. כל אבות השמאל עמדו בדרך וניסו לעצור אותי, אבל אני המשכתי לנסוע. עברתי את שכבות האוויר האלה והרגשתי עצמאית. כאילו נולדתי.

"כמדריכת טיולים בבית-ספר שדה בתקופת השירות הצבאי, כשהייתי מציגה את עצמי היו שואלים אותי המון פעמים: 'מאיזו עדה את?' הופתעתי מהשאלה הזאת. כשהתחלתי להנחות,

"בימי רביעי הייתי שומעת סיפורים של בדואים שנושלו מאדמתם ונעקרו מהבתים שלהם, בלי שמישהו ידפוק בדלת, בלי שמישהו יפצה אותם, בלי שחברה שלמה תדבר על זה. הם הרגישו שקופים. ובימי ראשון פגשתי קבוצה של תושבים מגוש קטיף שעמדו בפני עקירה ורוב הזמן הכחישו אותה, קיוו שלא תתרחש"

התפישות שלי היו מאוד אוניברסליות, אבל היום אני מבינה עד כמה לא ראיתי. באותו זמן חשבתי שזאת פתיחות גדולה, לראות את כולם כ'אותו הדבר'. היום יש לי המון כבוד גם לדמיון וגם לשונות. חוץ מזה, אני מבינה שמי ששייך אל הרוב בדרך-כלל לא רואה, הוא חושב שכולם כמוהו. זה חלק מהסידור לשמוע סיפורים כואבים.

"היה לי חשוב להשתתף בהפגנה הזאת, שהיתה בסופו של דבר הפגנה מאוד קטנה, כי הרגשתי שאנשי השמאל צריכים להתעורר, לא על מנת להתנגד לעקירה, אלא כדי להתנגד לעוללות שנעשות כיום. לדעתי, קרה דבר קשה ומרתק בכל סיפור ההתנתקות, או העקירה: אנשי גוש קטיף חוו על בשרם את הקושי וההשפלה שבעמידה במחסומים ובעקירה; אנשי השמאל חוו את ההאשמות הקבוצתיות שהוטחו בהם, שהם כוחניים, אטומים ודורסניים. בעצם, חל כאן היפוך תפקידים. אם כל צד יהיה צנוע במידה שתאפשר לו ללמוד מהמציאות החדשה, יש סיכוי שתהיה כאן חברה רכה, חומלת ומכילה יותר."

במקביל לעבודה עם הקבוצה הזאת, הנחתה שרון יחד עם רוקיה מרזוק אבו-דקייק, קבוצה שקמה בשיתוף עם הארגון הברואי 'אג'יק', שהשתתפו בה בדואים, ערבים מהצפון ויהודים. רוקיה היא ילידת הכפר ערערה שבמשלוש, היא נשואה לבדואי מהנגב ומתגוררת בבאר-שבע.

שרון: "ובימי רביעי הייתי שומעת סיפורים של בדואים שנושלו מאדמתם ונעקרו מהבתים שלהם, בלי שמישהו ידפוק בדלת, בלי שמישהו יפצה אותם, בלי שחברה שלמה תדבר על זה. הם הרגישו שקופים. ובימי ראשון פגשתי קבוצה של תושבים מגוש קטיף שעמדו בפני עקירה ורוב הזמן הכחישו אותה, קיוו שלא תתרחש.

"מהרבה בחינות החוויה הברואית קשה יותר, כי מדובר בכיווי זכויות-האדם שלהם. אבל מי שעושה את זה הוא האויב, מבחינתם. לעומת זאת, אנשי גוש-קטיף, שזכו להד ציבורי ועמדו לקבל פיצויים, הרגישו נורא מפני שמי שעושים להם את זה הם בני העם שלהם. מאוד מרגש היה לשמוע את הברואים מדברים על אנשי גוש קטיף שעומדים להיעקר. הם ביטאו מצד אחד הזדהות איתם, ומצד שני ראו בכך עשיית צדק."

אני מצטרפת למפגש של קבוצה הלומדת הנחיית קבוצות, שחברים בה אנשים משדרות, מבאר-שבע, מגוש קטיף ומהקיבוצים בסביבה. שרון נותנת למשתתפים משימה: לחשוב על דמות מהמשפחה שלהם שחשובה להם, להיהפך לאותה דמות ולדבר בקולה.

אחת המשתתפות מדברת על החורף, נוגעת בצעיף הצמר השחור שלה ונזכרת בדודה שלה שהיתה מגיעה אליהם אל הישוב בכל חורף. היא מרכינה את ראשה, משפילה את מבטה כמעט עד עצימת העיניים ומניעה את אצבעות ידיה בתנועות של סריגה. היא נהפכה לדודתה. הדודה הזאת היתה מגיעה בחורף לבית אחותה שהיו לה 11 ילדים, יושבת ושותקת, וסורגת סוודרים מצמר בצבעים מרהיבים כמשך כל היום, כמשך כל הלילה. היא הרגישה את החום וההקשבה של דודתה, שישבה בשקט ובניגוד לשאר המבוגרים, לא סילקה אותה ממנה בהינף יד, אלא סרגה לה בכל פעם סוודר יפהפה והקשיבה לה. מחליפים תפקידים. אישה אחרת ממלאת את תפקיד הדודה,

אנחנו נוסעות לתחנת האוטובוס, ומתעכבות במכונית עוד כמה רגעים. השמים נעשים כהים מאוד והשדות ירוקים מאוד, ושרון מספרת לי על חלום שחלמה חודשיים לפני יום הפינוי של גוש קטיף: "חלמתי שאני מגיעה לכנס של אנשי ציבור במכתש רמון. למטה במכתש, שהיה קטן ממידותיו במציאות, שיחקו והשתכשכו במים ילדים ונערים שהוגדרו כ'ילדים ונערים במצוקה'. האישים המכובדים ישבו על שפת המכתש ודנו ביניהם איך פותרים את מצוקת הילדים והנוער, מלאי חשיבות עצמית. היה חם מאוד, ורציתי להיכנס אל תוך המים הקרירים של נחל רמון שזרמו במכתש. נכנסתי לשחות והתחלתי לשחק עם הילדים. אמרתי להם שאני רג, והם החלו לשחות איתי כדגים. היה מאוד משעשע. לאט-לאט התחילו חלק מהאנשים החשובים לרדת למכתש ואל תוך המים. כשכולנו השתכשכנו התחילו המים לגאות, עד שקם ועלה גל צונמי ענקי. זה היה מאוד מפחיד. פתאום ראיתי על הגל שרטוטי אור מזהירים של שמות כל ההתנחלויות בגוש קטיף. היופי שבה את לבי, ולרגע שכחתי

ציילום: ז.קלוגר, ארכיון נשבת חטיבות הססגליות

חברי קיבוץ אורים רוקדים סביב הבאר, 1947

והיא פונה אליה. היא אומרת לה עד כמה היא יקרה לה, וכיצד כל חורף היא נזכרת בה, כמה שמחה בביקורים שלה, עד כי לא יצאה מהבית גם כשאמא שלה שטפה את הרצפה, עד כי לא הלכה בכלל לחברות בימים האלה.

יכולת נדידה

אחרי הצפייה בקבוצה אני יוצאת בלב בוער מהתרגשות, בשל היופי שביכולתך להביא את מי שאתה בפני אחרים, בשל האומץ לגעת ברגעים הכואבים והחשופים שבחיים שלך, בשל היכולת להתגעגע ולהביע הערכה לאדם אחר, גם ממרחק, גם אחרי שנים. כמי שהנחתה קבוצות רבות, אני יכולה להעריך את היכולת הנדירה הזו שאני מוצאת אצל שרון, להנחות קבוצה כך שהליכה של האדם תיחשף, שתתעורר בלב האנשים תחושת כוח ואמת, עד כי יספרו את מה שבלבם, עד כי יחוו שהדבר שהם עושים יש לו חשיבות מכרעת, עד כי ירגישו שיש להם ולחבריהם יכולת להשפיע, לשנות. אני לומדת עד כמה חשובה יכולתו של המנחה להקשיב, להבין, להרגיש, לסייע להתרחשויות להתחולל, כשהוא עצמו ניצב מהצד, והתכנים שהקבוצה עוסקת בהם, היחסים בין חבריה, הם שעומדים במרכז.

שאנו נמצאים בתוך הגל הנורא. הרמתי את העיניים לחפש ולתפוש עוד שמץ מאותו היופי. להפתעתי, ראיתי את אחותי בתוך הגל הענקי. הגל המשיך להתעצם ולאיים להתנפץ עלינו ועל האנשים שעל שפת המכתש. אז צעקה אחותי: 'אל תפחדו! תהפכי למים!'. הקשבתי לרבריה והפכתי למים. אחרי כמה רגעים הגעתי אל החוף ושכתי להיות בת-אדם. התחלתי לבדוק מה שלום האנשים שעל החוף. נזכרתי שאחותי עדיין בתוך הגל העצום, ובסכנת חיים. צעקתי לעברה: 'אל תפחדו! תהפכי לאור!'. היא הפכה לאור, ואחרי-כך שבה לחוף כבת-אדם. סוף-סוף קלו המים והשקט חזר."

אני חושבת על החלום של שרון, כשאני קופאת מקור בנעליים רטובות בצומת הודיה. מאחורי עשב גבוה ועצים שענפיהם נשטחים מתחת לשמים המתכהים, ולפני כביש ארוך שהמכוניות נוסעות בו במהירות, ואני יודעת שכמו בחלום הזה, יש מקרים שבהם יש צורך בגמישות וביכולת השתנות מופלאה כדי לשרוד, כדי להינצל.